

Zsigmond Győző

## A Nap a romániai magyar néphagyományban

A Nappal kapcsolatos hiedelmek alapvetően kétféle elképzelés köré csoportosíthatók. Az egyik szerint a Nap mozgása a Föld körül analógiás párhuzamba állítható bizonyos tevékenységekkel, folyamatokkal. Egyes tevékenységek végzése tilos napkeltekor, a Nappal szemben, illetve napnyugtakor. Ilyen jellegű hiedelmek teszik ki a kutatott területen adatolt hiedelemközlések nagy részét, többnyire összekapcsolódva a másik elképzeléssel.

Ennek alapja az a hit, hogy a Nap a világosság, a jó megtestesítője, szemben a sötétiséggel, a rosszal; ekképp távoldartója rosszindulatú lényeknek, amelyek ezért éjszaka aktívak.

A Nappal kapcsolatos ismeretek inkább tudás jellegű hiedelmek. Gondolok itt mindenekelőtt az időjárásjóslásokra. Elsősorban tapasztalati tudáson és az asztrológia hatásán alapulnak. Egy részük ma is megalapozottnak számít – nem feltétlenül tudományos, de általában beigazolódnak.

Adatközlőim Nappal kapcsolatos efféle ismereteinek az a legpontosabb, legtudományosabb alapja, hogy a Napot az időbeosztás fő szabályozójának tekintik. A Napnak tulajdonított időbeosztó szerep közvetettebb érvényesülése a tapasztalati tudás meg a vallás, hiedelemvilág összefonódását eredményezte, lévén, hogy a Nap a világosság, a jó, a szentség idejének az ura, szemben áll az éjszaka idejével.

Ennek megfelelően a továbbiakban a Nap funkciói szerint különítem el mindazt, amit az adatközlők a Napról elmondtak, elmagyaráztak. Természetesen fontosnak vélem továbbra is jelezni, amikor nem csupán hiedelemről tanúskodik valamely közlés; kiemelve azt, ha kifejezetten ismeretet fogalmaz meg.

**A Nap jelentősége.** A legfontosabb világító égitestnek tartják. A népi terminológia szerint nem tartozik a csillagok közé, szerepe annyira kitüntetett. Általános vélekedés, hogy a Nap az más, az nem csillag.<sup>1</sup> Moldvai csángó, lézpedi adat szerint éppenséggel „Az Isten szeme a Nap.”<sup>2</sup>

A Nap – a szoláris mítoszok – szerepének növekedését újabban a mitológia fejlődésének későbbi korszakára teszik.<sup>3</sup> A fejlett ókori civilizációk idején a napév szerinti időszámítással nőtt meg a Nap jelentősége a Hold ellenében.<sup>4</sup> Kultusza az európai paraszttársadalmakban nem élt tovább, a miénkben sem, de a napfordulók régi megünneplése átalakulva<sup>5</sup> áthagyományozódott. A kereszténység a 4. századtól Krisztust jelképesen a Nappal azonosítva, születésének ünnepét, karácsonyt a téli napforduló napjára tette. Ugyancsak a napévvvel függött össze a nyári napforduló főképp tűzgyújtással való megünneplése, amely az 5. századtól szintén keresztény ünnep lett: Szent Iván-nap.<sup>6</sup>

Imádni nem imádják a Napot, csak az Istent, de tiszteletének nyoma van a mai magyar néphitben. Szent, áldott a Nap, nem szabad szidalmazni, tartják Moldvában; általában a jó megtes-

<sup>1</sup> Vö. Adattár (A továbbiakban A) 1–3.

<sup>2</sup> Bosnyák Sándor: *Napsugaras ormok*. Művészet XIX(1978). 2. 20–22.

<sup>3</sup> Ivanov, Vsevolod V.: *Asztrális mítoszok. Holdmítoszok. Szoláris mítoszok* (A továbbiakban Ivanov 1988). = *Mitológiai enciklopédia*. Szerk. Tokarev. Bp. 1988. 240–242.

<sup>4</sup> A Nap járásának pontos számoltatására utal finnugor eredetű „év” szavunk. L. *Magyar néprajz* (a továbbiakban MN) VII. Főszerk. Dömötör Tekla. Bp. 1990. 728.

<sup>5</sup> Egykor a napistenek újjászületését hirdették.

<sup>6</sup> *Magyar Néprajzi Lexikon* (A továbbiakban MNL) III. Főszerk. Ortutay Gyula. Bp. 1980. 693–694.

tesítője. „A sátánval küzd a Nap” – mondták Bukovinában.<sup>7</sup> A Nap égi útjának megszemélyesítése, metaforikus kifejezése általánosan elterjedt.

Csak jelzésszerűen szólok arról, hogyan van jelen a Nap népköltészetünkben, népművészetünkben. O. Nagy Gábor 44, a Nappal mint égítessel kapcsolatos szólásmondást említi.<sup>8</sup> Néhányat magam is közlök az adattárban, mondókával együtt.<sup>9</sup> Népmeséinkben aranypalotában lakik a Nap, aki leggyakrabban király, királyfi. Napsugaras díszítésű faházak, napos-holdas világfa rajza mosósulykon, a Nap és a Hold a székelykapukon stb. a Nap a magyar népművészetben tükröződő jelentőségét mutatja. Van, amikor csupán díszítőelemként jelenik meg, van, amikor hiedelem tanúságaként is: összetett, nehéz kérdés ez, amelynek taglalásába nem kívánok belebocsátkozni.<sup>10</sup>

**Funkciói.** A népi ismeretekben, hiedelmekben a Nap mindenekelőtt szerepköre által van jelen. A kutatás a tanulmányozott területen a következő főbb funkcióit állapíthatta meg: világítás, melegítés, jóslás (időjárás, termés, baj), nyomatékosítás (eskü, áldás, átok, ima), időbeosztás, iránymutatás.

Az előbbi funkciók érvényesülését taglalva szólhatunk róla úgy is mint szimbólumról (amely archetipikus, egyetemes emberi jellegű), gyakori ugyanis a Nap jelképes értelemben való említése. Külön nem térek ki erre a továbbiakban. Elsősorban világosságot, meleget jelent. Főképp ezért tartják áldottnak.<sup>11</sup> A világító, melegítő, nyomatékosító, iránymutató szerep tárgyiasítását többnyire csak a hozzáfordulás módozatainak és a vele kapcsolatos tiltásoknak a részletezésekor jelzem, sokszor közvetett, implicit módon.

**Keletkezése.** Tojásból való keletkezése mondájának nyomát látja Balassa Iván egy Nyárad menti húsvéti hiedelemben, amely szerint, ha sikerül égig dobni a tojást, az nappá változik.<sup>12</sup> A feltételezés indoklása elmarad.

A szakirodalom által nyilvántartott eddig egyetlen magyar eredetmagyarázó monda a Napról egy szomogyi monda, amely a Holdat és a Napot antropomorfizálja; tulajdonképpen csak kinézésüket, a Hold foltosságát meg fényeik eltérő erősségét magyarázza.<sup>13</sup>

Nem találtam nyomára máshol a magyar nyelvterületen annak, amit a Mezőségen jegyezhettem le, hogy két Nap fogyásából lett Napunk. Ez az archaikus szoláris mítoszokkal mutat rokonságot.<sup>14</sup> Ipolyi csak úgy utalt a kettős napra, mint amely a bekövetkező nyomor, inség, háborúság stb. előhírnöke népünkénél.<sup>15</sup>

**Nagysága, alakja.** A hold és a Nap látszólagos nagysága azonos, mégis általában a Napot tekintik nagyobbnek, valószínűleg ragyogása meg a róla tanultak miatt. De épp vakító fénye okán tekintik kivételesen kicsinek, skatulya nagyságúnak és alakúnak is. A földnél egyesek kisebbnek, mások nagyobbnek tartják, akár egyazon falun belül is. Ha nagyobbnek gondolják, az

<sup>7</sup> Bosnyák Sándor: *A bukovinai magyarok hitvilága* (A továbbiakban Bosnyák 1977). Folklor Archívum (a továbbiakban FA). 6. 29.

<sup>8</sup> O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 2. kiad. Bp. 1976.

<sup>9</sup> A 24, 80–85.

<sup>10</sup> L. még Bosnyák 1977, továbbá Bosnyák Sándor: *A gyimesvölgyi magyarok hitvilága* (a továbbiakban Bosnyák 1982). FA 14. 68–157; Domanovszky György: *A magyar nép díszítőművészete I–II*. Bp. 1981. 98, 232.

<sup>11</sup> Vö. Bosnyák Sándor: *A moldvai magyarok hitvilága* (a továbbiakban Bosnyák 1980). FA 12. 21–22.

<sup>12</sup> Balassa Iván: *A határainkon túli magyarok néprajza*. Bp. 1989. 156–157.

<sup>13</sup> Vö. MNV. 118. és A 31–32.

<sup>14</sup> Vö. Ivanov 1988. 241.

<sup>15</sup> Ipolyi Arnold: *Magyar Mythologia*. Pest 1854. 277.

minden bizonnyal az iskolának, a tudománynépszerűsítésnek, a megismerésnek tulajdonítható; ha kisebbnek, az pedig a tapasztalati megfigyelés, a puszta felismerés következménye.<sup>16</sup>

**Színe.** A Napot sárgának tartják, az arany színével egyezőnek. Kivételesen fordult elő, hogy valaki a bűvös hetes számot a Nap színeire is alkalmazta, valószínű, hogy az iskolában a prizmáról meg a napfényről tanultakból kiindulva.<sup>17</sup> Egy barcasági közlés szerint amennyiben a sárga Nap szürkés, fakó árnyalatot kap, az az aszály jele.<sup>18</sup>

**Neme.** A Napot általában nem tekintik személynek, élőlénynek. Csak formálisan, a nyelvi kifejezés szintjén, főleg megszólításokban, amelyek előírászerűen ismétlődnek. Természetes tehát, hogy majdnem egyáltalán nem nyilatkoznak a Nap neméről.

Egy moldvai adat szerint a Nap „legény”, aki összeveszett a leány Holddal, és elhagyta azt. Mesei magyarázata ez annak, hogy a Nap nappal, a Hold éjjel látható.<sup>19</sup>

**Mi látható a Napban.** Szinte csak katolikus vidékeken él a hiedelem (Székelyföldön, Moldvában), hogy szombaton mindig kisüt a Nap, mert Szűz Mária szárítja Jézuska pelenkáját.<sup>20</sup> Ez a vélekedés az egész keresztény Európában elterjedt.<sup>21</sup> A Napot Szűz Máriával azonosító középkori Mária-kultusz mai nyomai közé tartoznak mások is az említett hiedelmen kívül.<sup>22</sup>

Csíkban Mária fejrészét, a Szilágyságban Jézus képét véli a Napban néhány adatközlő.<sup>23</sup> Palóc hit, hogy Kis- vagy Nagyboldogasszony napján „rőzsát hány” a Nap (hevesen süt). Göcsejben egy tál vízben látni vélték pünkösdkor, hogy Szűz Mária fent a fiát ringatja. Ismeretes még, hogy emberi alak, illetve tüskés ág látható a Napban.<sup>24</sup>

**Égtájak.** A Nap égi útja meghatározza számunkra a legfontosabb égtájakat. Ebben nyilvánul meg iránymutató szerepe.

A keleti irány az életet, a feltámadást jelentette, a nyugati a pusztulást, a halált. Érthető, hogy egykor ott, ahol a napkultusz élő volt, a halottat sírjába arccal a kelő Nap irányába fektették. Adatközlőim a temetési rendjét illetően többnyire az említett temetési módot tartották természetesnek.<sup>25</sup> Ez a temetési szokás – a sírok keletnek tájolása – megvolt a honfoglaló magyaroknál is. Kérdéses azonban, hogy tekinthető-e a régi naptisztelet bizonyítékának.<sup>26</sup>

Régi elképzelésekről tanúskodik néhány bukovinai közlés. Ezek szerint a Nap „vízből kel, vízbe szentül”, sugaraival felszívja a vizet s a csúszómászókat.<sup>27</sup>

A napfelkeltének tréfás, gyermekeknek mondott magyarázatára Moldvából van adatunk. Mondják, hogy gödörből jön fel, hat ökör húzza.<sup>28</sup>

<sup>16</sup> A 18–20.

<sup>17</sup> A 17.

<sup>18</sup> A 56.

<sup>19</sup> Bosnyák 1980. 23.

<sup>20</sup> L. még Barna Gábor: *Fejezetek a palóc néphitből.* = *Palócok* IV. Szerk. Bakó Ferenc. Eger 1989. 600.

<sup>21</sup> Vö. Amades Joan-Toulouse: *Des étoiles aux plantes. Petite cosmogonie catalane.* Carcassone: Garae/Hesiodé; Toulouse Presses univ. du Mirail (20. század eleji munka újraközlése) 1994. 182.

<sup>22</sup> Vö. Bálint Sándor: *Népünk ünnepei.* Bp. 1938. 288–289.

<sup>23</sup> A 30, 5.

<sup>24</sup> Nem trágyacsomó, amint az valószínű elírás miatt a MNL „nap” szócikkében áll. Sajnálatos, hogy az említetknél nincs meg a források pontos megjelölése. Vö. MN V. 118.

<sup>25</sup> A 41–45.

<sup>26</sup> MNL III. 693.

<sup>27</sup> Bosnyák 1977. 30.

<sup>28</sup> Bosnyák 1980. 23.

**Tiltások.** A Naphoz, mindenekelőtt az égtájakhoz, a Nap látszólagos égi pályájához egész sor tiltás kapcsolódik a kutatott terület több részén, elsősorban Moldvában, Bukovinában és a Mezőségen.

A tiltások jórészt azon alapulnak, hogy a sötétség kedvez az ártó erőknek. Óvakodni kell tehát attól, hogy bizonyos tevékenységeket éjszaka – azaz napnyugta után vagy napkelte előtt – végezzünk a fenyegetettség elkerülése végett. Ilyen tiltott tevékenység Moldvában a seprés, a fürdővíz kiöntése, a Mezőségen, Aranyosszéken, Kalotaszegen, Udvarhelyszéken pedig a szemét kivitele. Aki megszegi a tilalmat, bajt hoz magára vagy hozzátartozójára, ugyanis érvényesülni engedi az analógiás fekete mágiát: a szeméttel együtt a szerencséjét is kidobja, vagy a gyermekek álmát is kiviszi.<sup>29</sup> Hasonló jellegű az az Udvarhelyszéken lejegyzett tiltás, hogy lefekvéskor „napnyugatra a párnát ne tedd”. A nyugat a halál, az elmúlás iránya; a párna arra tevése kiváltaná az indoklás szerint a ráfekvő életének abba az irányba való alakulását, vagyis a rövid élet oka lehet.<sup>30</sup>

A többi tiltás úgymond keresztény indíttatású. A Mezőségen azt mondják, nem szabad naplemente után motollálni, tekerni, mert „kereszt van benne” és ez illetlenségnek számít, amikor a pihenésnek van elrendelt ideje. Az engedetlenség, úgy hiszik, a juhok megbetegedését vonná maga után. A varrást, fonást is tiltják, ha a Nap lehaladt. Ugyancsak egyféle „szentség” megvetése, az iránta tanúsított illetlenség az oka a Homoród mentén lejegyzett tilalomnak, miszerint tilos a Nappal szembeöntenni a szemetet; Bukovinában ugyancsak a Nappal szembeni tisztelenségnek számít a vele szembe vizezés.<sup>31</sup> Udvarhelyszéki adatközlőm nem tudta a tilalomnak magyarátat adni. Mint a felsoroltak többsége esetében, formálisan élt vele, a Napra vonatkozó hiedelmek számontartása nélkül.

**Naphoz fordulás, nyomatékosítás.** Ima, átok, áldás, segítségkérés, eskü elmondása esetén Bukovinában, Moldvában, Gyimesben, Aranyosszéken, Kalotaszegen és a Mezőségen találtakoztam azzal az igénnyel, hogy mindezek a Nap felé fordulva, esetleg épp napkeltekor hangozzanak el. Azért tartják ezt ajánlatosnak, mert nyomatékosító funkciót tulajdonítanak a Napnak. Úgy gondolják, kérésüknek, kívánságuknak ekképpen nagyobb lesz a fogamatja. A még nagyobb hatékonyság, nyomaték kedvéért Bukovinában és Gyimesben keresztet is vetnek, Moldvában megcsókolják reggel a földet. Leggyakrabban munkájuk eredményességéért folyamodnak többnyire formálisan a Naphoz, miközben jellegzetesen keresztény módon nyilatkoznak meg.<sup>32</sup>

Napfogyatkozás. A napfogyatkozás különleges jelenség lévén, rokon az üstökössel, holdfogyatkozással; szerepét illetően mindet valami rossz előjelének tartják, figyelmeztető jelnek. Általános hit volt a magyar nyelvterület egészén, hogy a Napot és a Holdat valamilyen állat vagy természetfeletti lény eszi. Például *kutya*, *farkas*, a Balaton vidékén *kakas*, Máramarosban a *virkolák*. A palócoknál általános hiedelem, hogy a *markoláb*, *markaláb* és csak kevesek szerint a *pajod* meg a *kereszteletlen elhalt gyermekek lelkei*.<sup>33</sup>

Bukovinában *egérke* harapja vagy *sárkány* markolja. Ugyancsak sárkány eszi Gyimesben. *Virgács*, *varkalács* Moldvában, a *kereszteletlen gyermekek* a Mezőségen, a *prikolics*, *ördög* a Szilágyságban és *pirkolics* Háromszéken. A Bánságban és Udvarhelyszéken a napfogyatkozás-

<sup>29</sup> L. A 33–35, 38, 39. és Bosnyák 1980. 33.

<sup>30</sup> A 40.

<sup>31</sup> Bosnyák 1977. A 34.

<sup>32</sup> Bosnyák 1977. 28; 1980. 21; 1982. 72; A 21–27.

<sup>33</sup> MNL I. 640; Barna Gábor: *i. m.* Uo.

nak csakis valamennyire tudományos magyarázatát ismerték. Nem ez volt az általános, hanem az, hogy mint egykor élő hiedelmet, mai érdekességként elmesélték, mi eszi a napot, illetve nem tudtak a jelenségre semmiféle magyarázatot.

A baj, veszedelem, amelyet jelez, különböző lehet: keresztények halála, világvége (Moldvában);<sup>34</sup> háború (Bukovinában, Csíkban); világváltozás (Bukovinában); baj (Csíkban); világvége (Mezőségen). A napfogyatkozás előjel voltában többnyire hittek is az adatközlők, nem úgy, mint a magyarázatokban.

**Jóslás.** A Naphól való jóslásban a tapasztalati tudás meg az asztrológiai előrejelzések a meghatározóak.

a) *Időjárásjóslás*

Az időjárásjóslások sokszor pontos előrejelzések, a természet alapos megfigyelésén, beigazolódott felismeréseken alapulnak. A hosszú ideje tartó tapasztalatok alapján kialakult időjárásjóslások elég jelentékeny része kapcsolódik a Naphoz.<sup>35</sup> Népszerűsítésükben, továbbörökítésükben fontos szerepet játszottak a kalendáriumok, csízók. Legalább néhány, a Naphoz fűződő regulát mindenfelé ismernek a kutatott területen. Többnyire csak az idősebbek, kevésbé a középkorúak, legkevésbé a fiatalok.

Legtöbbször a lenyugvó Naphól jósolnak esőt, szelet vagy jó időt. Ugyancsak gyakran a felkelő Naphól hasonlókat. Ritka adat a Barcaságról: az aszályt jósolják meg a Nap színéből, valamint egy sóvidéki közlés, amely szerint, ha a Napnak „hosszú sugara van, szíja a vizet”. Jelentése, hogy két nap múlva esik az eső.

b) *Termésjóslás*

Az időjárásjóslások hangsúlyozott tudás jellegével szemben a termésjóslások hiedelem jellegűek és kevésbé számosak. Gyűjtőúton keresztény, vallásos és asztrológiai eredetű jóslat rögzítésére adódott alkalmam.

Elterjedt vélekedés, hogy Kisasszonykor – Mária születésnapja a keresztény egyház szerint – vagy Nagyboldogasszonykor rózsát hány a nap.<sup>36</sup> Ehhez kapcsolódik egy csíki jóslat: Ha a Nap rózsát hány Nagyboldogasszonykor, akkor gyenge gabonatermés lesz. Ellenkező előjelű jóslás ismeretes a Palócföldön.<sup>37</sup>

Regiomontanus régóta népszerű csízójának egyik megállapításával cseng össze az udvarhelyszéki közlés: amelyik évben „uralkodó a Nap”, abban az évben jó termés várható.<sup>38</sup>

**Időbeosztás.** Maga ‘nap’ szavunk is utal az említett funkcióra. Nálunk is, mint a legtöbb urál-altaji népnél, ‘nap’ szavunk egyaránt jelenti az égitestet és az időmértéket.<sup>39</sup>

A természetben inkább benne élő ember munkarendjét elsődlegesen a Nap járásához igazítja. A mezőgazdasági munka ma is „látástól vakulásig” tart. Nyáron hosszabb – ilyenkor többszöri az étkezés –, télen rövidebb, a nappalok hosszához igazodik. A modern világító- meg időmérő eszközök az életvitel említett vonatkozásain keveset változtattak, viszont közvettebbé vált a Naphoz való viszony, jelentősége pedig csökkent. Kiváltképp jelzi a Nap időbeosztó, óra voltának háttérbe szorulását, hogy a kutatott területen szinte csak a pásztoremberek tudtak a

<sup>34</sup> Vö. Otescu, Ion: *Credințele țărănilui român despre cer și stele*. Analele Academiei Române. Tom. XXIX. Buc. 1907. 70. A moldvai, bukovinai, gyimesi adatok Bosnyáktól származnak (1977, 1980, 1982).

<sup>35</sup> Vö. A 47–54, 56–62, 68–77; Bosnyák 1977, 1980, 1982; Gub Jenő: *Sóvidéki népi világgép* (kézirat). 1994.

<sup>36</sup> Bödök Zsigmond: *Harmatlegelő (A csillagos ég a néphagyományban)*. Dunaszerdahely 1992. 57.

<sup>37</sup> Vö. Pócs Éva: *Zagyvarékas néphite*. Néprajzi Közlemények 60. 1964/3–4.

<sup>38</sup> Regiomontanus: *Csízó vagyis a csillagászati tudományok rövid és értelmes leírása*. Első kiadás 1471-ben. Bp. 1986. 44.

<sup>39</sup> Vámbéry Ármin: *A török-tatár nép primitív kulturájában az égitestek*. Bp. 1879. 9.

Nap helyzetéből pontosan következtetni az órára; sokszor ők is csupán hallottak arról, hogy ez nemrég még megvolt a gyakorlatban.<sup>40</sup>

**Összegezés.** Adatközlőim közül a pásztorok, a férfiak, idősebbek ismeretei voltak alapsabbak. A gazdagabb hiedelemanyag gyűjtésében elsősorban idősebb nőktől, a régiókat tekintve pedig főleg Moldvából, a Mezőségről és Csíkból származik. A Naphoz fordulást, a Napban láthatókat illetően a katolikus adatközlők közlései számottevőbbek.

A Napról jóval kevesebb hiedelemanyagot jegyezhettem le, mint a Holdról; ismeretanyagot viszont hasonló mennyiségben.

A tanulmányozott területről gyűjtött közlések új adatokkal is árnyalhatják a magyar nyelvterület népi Nap-magyarítását.

Tapasztalati tudás, népi és tételes vallásosság, asztrológia és mágia együtt jelentkezett a vizsgált közlésekben, amelyek hiedelemrésze nagyrészt az európai parasztság hitvilágának régi rétegéhez tartozik. A Naphoz fűzött hiedelmek többnyire sztereotippá merevedtek, csak tudnak róluk, nem hisznek bennük. A Nap fontosságának tudata, hite nem jelenti sem a megismerésére való fokozottabb törekvést, sem imádatát, kultikus tiszteletét.

A keresztény meghatározottságú népi vallásosság kereteibe beleférnek a mágikus jellegű, tabuscselekvéseket megjelölő tiltások, a napfogyatkozást égitestevésnek tekintő ősi elképzelések, az asztrológiai eredetű termésjóslás, a tapasztalati tudáson alapuló regulák az időjárás változásairól, sőt a formális, keresztényesített naptiszteletet mutató imák, köszöntések, kérések is. A felsoroltak a Napnak tulajdonított funkciók – világítás, melegítés, időbeosztás, iránymutatás, nyomatékosítás jóslás – kifejezői, érvényesítői egyben.

Napjaink különféle modern mérőműszerei, a technika, a civilizáció mai állása háttérbe szorította a Napra való régebbi hagyományos odafigyelést. Bizonyos funkcióit nem vagy csak közvetve látja el, illetve bizonyos funkciók ellátását csak közvetve tulajdonítják neki. Bár megmaradt a Nap a szent, a vallásos szféra tartozékának, az adatközlők többségénél foglalkozásuk, szokásaik gyakorlását befolyásolja. Az élet tragikus fordulóit magyarázzák rendellenességeivel: a hit szempontjából fontossága csökkent. Legkevésbé a moldvai csángók és a gyimesiek körében, ahol azt, hogy lemegy a Nap, úgy mondják: *szentül*.<sup>41</sup>

## Adattár

### A Nap mibenléte

1. *A Nap az más, nem csillag. Üveget kormoztak, úgy nézték.* (Szm4)<sup>42</sup>
2. *A Nap az Nap, nem csillag.* (Ót4)
3. *A Napból egy kávéskanál az egész világot elégetné.* (Szp2)

### Napfogyatkozás

4. *Rámén a Hold a Napra olyankó.* (Ót4)
5. *Napfogyatkozásor Mária haragszik mondták; valamilyen fejrésze látszik is.* (Bo1)
6. *Mindenki fél a napfogyatkozástó (füstös ablaküvegge nézték); háborút, bajt jelzett, mint az Üstökös csillag.* (Bo3)
7. *1914-be napfogyatkozás is, üstökös is volt. Jelezték a háborút, mondták.* (Be1)

<sup>40</sup> A 55, 63, 67.

<sup>41</sup> Bosnyák 1980, 1982.

<sup>42</sup> A zárójelbeli betű(csoport) a település nevére utal, a szám pedig az adatközlő sorszáma.

8. *A pirkolicsik eszik meg, azt mondják, a Napot. Lehetett látni a kormos üvegen át, hogy benne valami mind mejen.* (Kö2)
9. *A napfogyatkozás veszélynek a jele, úgy tartották.* (Kö1)
10. *Napfogyatkozás minden három évben van. A Föld a Nap elejibe megyen.* (Szp1)
11. *Napfogyatkor a Hold elejibe fordul a Napnak.* (Szp3)
12. *A napfogyatkozás a világ véginek az eljövételit jelenti.* (Szo1)
13. *A kereszteleetlen eltemetett gyermekek fogyasszák el a Napot. Egy román asszontól hallottam.* (Szo2)
14. *A napfogyatkozást a kereszteleetlen gyermekek a kaparással elvettek okozzák.* (Szo6)
15. *Mikor a Nap fogyatt, megfüstöltek egy üveget, azan nézték. Fogyatt addig, ameddig akkora lett, mint egy sarló; aztán megint kezdett nőni vissza.* (Szo2)
16. *A Napot a kereszteleetlen gyermekek, a pirkolicsok eszik meg: azok mind ördögök.* (Na2,3)

#### **A Nap nagysága, alakja, színe**

17. *A Napnak hét színe van: viola, kék indigó, zöd, sárga, narancs, vörös.* (Szp2)
18. *Olyan a Nap, mint egy katulya.* (Szo4)
19. *Kisebb a Nap a Földnél.* (Szo6)
20. *Nagyobb a Nap a Földnél.* (Szo5)

#### **Naptisztelet**

21. *Imádkozni a Nappa szembe szoktam.* (Vá2)
22. *Amikor a Nap feljött, vagy a Hold, a sapkámát megemeltem, s köszöntem régebb: Édes jó Istenem, segíts meg!* (Ab2)
23. *Nagyapám hajnalba a búzáat mikó vette e, a Nap felé fordult, imádkozott: A Jóisten adjon áldást.* (Szp3)
24. *Szembenézek az áldott Nappal is, nem vagyok bűnös – mondják.* (Va2,3)
25. *Mikó beállott az ember az ekéve szántani, a Nap felé fordult, s úgy imádkozott. Imádkozik a munkájáé az ember, vagy mert nem hibás, s annak nézik.* (Szo4)
26. *Rég egy idős embernek a felesége kételkedett, hogy a férje szeret mást. Hogy meggyőzze, megesküött a napra: Ott van az áldott Nap, ha hiszed, hiszed, ha nem, nem.* (Szo7)
27. *Aki átkozódik ha nagyon akarja (az átok megfogadását), a Nap felé fordul.* (Szo7)
28. *A Nap meggyújtja a cigarettát. Hogy is nem félt Istentől az az ember, amikor a Naptól gyújtott szivart.* (Szo7)
29. *Szombat szent nap, akkó végezte bé az Isten a teremtést, azé süt ki a Nap.*<sup>43</sup>
30. *A Napba az Úrjézus van. A Nap felé ke imádkozni. Amíg a Nap fent van, nem szabad egymással haragba lenni.* (Na2,3)

#### **A Nap keletkezéséről**

31. *Valamiko két nap vót, mindkettő fogyatt (megjegyzem, hogy hiszi, amit mond).* (Szo2)

#### **Két Nap**

32. *Két Nap az égen háborút jelent.* (Szo6)

#### **Tiltások**

33. *Este, napnyugta után nem szabad kidobni a szemetet, me kidobja az ember vele a szerencsét.* (Vá2)

<sup>43</sup> Detrehemtelep. Keszeg Vilmos: *Mezőségi néphit.* (kézirat) 1994.

34. *A Nappal a szemetet nem szabad szembeönteni.* (Szp2,3)
35. *Ha a Nap lehalad, nem szabad a szemetet eldobni, mert a szerencsét dobjuk el.* (Vá2,3)
36. *Ha a Nap lehaladt, nem volt szabad motollálni, se tekerni, mert akkor megkápcsalódnak a juhok; mert kereszt van benne.* (Szo4)
37. *Nem szabad tűt kézbe venni, nem szabad fonni, ha a Nap lehaladt.* (Szo7)
38. *Szemetet nem szabad kivinni este, mikó bukik a Nap: elviszi a dzsermek álmát.* (Szo6)
39. *Naplemente után a szemetet ne önts ki, a szerencse a háztó elmejen.* (Te1)
40. *Napnyugatra a párnát ne tedd (keletre vagy délre tedd), me soká nem élsz.* (Te1)

#### **A halott sírba fektetése**

41. *Szembe a Nappa a sírak lábba keletnek.* (Vá2)
42. *Az emberekfeje nyugat felé vannak a sírban.* (Ót4)
43. *A halott feje legyen keletnek.* (Új 1)
44. *Úgy tudom, nálunk a temetőben fejje nyugatnak vannak a halottak.* (Szp2)
45. *Úgy tudom, általában keletre van a halottak feje.* (Ze3)

#### **A Nap anyja**

46. *A Nap anyja útba igazít gyűrűve, pálcáva a sárkányok vagy óriások felé. Meséből tudam.* (Szo7)

#### **Nap és időjárás, időpont**

47. *Pirosan megyen le a Nap: szél lesz.* (Szm1)
48. *Felhőben megyen le a Nap: eső lesz.* (Szm1)
49. *A Nap felkeltekor piros: eső lesz.* (Szm4)
50. *Pirosan mejen le a Nap: szél lesz.* (La2,3)
51. *Fellegbe mejen le a Nap: eső lesz.* (La2,3)
52. *Fellegbe megy le a Nap: eső lesz.* (Vá2)
53. *Pirosan megy le a Nap, szél lesz.* (Ilg1, Ót5, Vél1)
54. *Fellegbe megy le a Nap: eső lesz.* (Vél1)
55. *A Napból pontosan lehet következtetni az órára. Háttá ke állni a Napnak legyen árnyék Botot szűrtünk az árnyék végébe, mértük, hány láb, aszerint tudtuk, hány óra.* (Vél)
56. *Ha a Nap fakó, szürkés: aszályt jelent.* (Né1)
57. *Tisztába halad le a Nap: jó idő lesz.* (Bo1)
58. *A Nap regge bésüt feszesen, hegyesen: eső lesz.* (Új1)
59. *A Nap felhőbe megy le: eső lesz.* (Új1)
60. *A Nap pirosan megy le: szél lesz.* (Új1)
61. *Veresen jó fel a Nap: eső vagy szél lesz.* (Bé1)
62. *Veresen kel a Nap: szél lesz.* (Dá1)
63. *Az időt, hogy mikó hány az óra, jól tudtam a Napról, a mindennapi foglalkozás (pásztorokodás) fűzött hozza.* (Kö1)
64. *Tisztán megy le a Nap, jó idő lesz.* (Szp1)
65. *Felhőbe megy le a Nap, akkó rossz idő lesz.* (Szp1)
66. *Mikó a Nap tüzesen, vörösén halad le: szél lesz.* (Szp2,3)
67. *A tenyeremen egy ujjam behajlítom, s ha az árnyékpont a tenyér közepiné van: 12 óra.* (Szp1)
68. *Este visszasüt a Nap: szél lesz.* (Vi1)
69. *Pirosan megy le a Nap, szél lesz.* (Val-3)
70. *Hét kocsokat veszen magára a tél, úgy mejen fe a hegyre. Muszáj menjen, jön a Nap, és eszi meg a fogaiva.* (Szo4)
71. *A Nap pirosan kél: esőt vagy szelet jelent.* (Szo7)
72. *Halad le a Nap, és piros az ég alja, akkor nagy szél vagy jó idő lesz másnapra.* (Szo4)
73. *Pirosan bukik a Nap: szél lesz.* (Szo5,6)



74. *A Nap pirosas: szél lesz.* (Szi2)  
 75. *Amikor a Nap vörösen megy le, szél lesz.* (Ho1)  
 76. *Amikor a Nap lementekor visszasüt: jó idő lesz.* (Ho1)  
 77. *Hazamentek a homályok (felhők) a Nap körül alkonyatkor: nem lesz eső.* (Te1)

#### Termésjólás

78. *Ha Nagyboldogasszonykor rózsát hány a Nap (hatalmas nagy fényesség s meleg van), gyenge gabonatermés lesz jövő évbe.* (Bo1)  
 79. *Melyik évbe uralkodó a Nap, az jó termést hoz.* (Te1)

#### Kifejezések, mondókák

80. *Hét ágra áll a Nap* (nagy meleg van). (Ót4)  
 81. *Süss ki, Nap*  
*Szegyörgy-nap!*  
*Itt egy kislány*  
*majd mögfagy.* (Ót4).  
 82. *Nagyboldogasszonykor rózsát hány a Nap* (erősen süt). (Bo1)  
 83. *Elszentül a Nap* (lemegy). (Bo3)  
 84. (Sarlós Boldogasszony napján) *rózsát hány a Nap* (tartják a jó erkölcsös emberek; védője Sarlós Boldogasszony az aratóknak, Csikkarcfalván akkor van a búcsú). (Bo3)  
 85. *Van a mondás, hogy aki a szemetet a Nappal szembeönti, az takarékos ember lesz.* (Te1)

#### Adatközlők

Ab: Kézdiabí, Háromszék

1. Mihály Erzsébet, 1920
2. Mihály István, 1916 – (málnási származású)

Bé: Bélafalva, Háromszék

1. Orbán Lázár, 1905 – kat, pásztor, erdőölő munkás, híres bicskakészítő

Bi: Bikafalva, Udvarhelyszék

1. Bedő Lajos, 1914 – ref., gazda

Bo: Csikborzsova, Fel-Csík

1. Eröss Antal, 1921 – kat., gazda
2. Eröss Enikő, 1958 – kat. (csikrákosi születésű)
3. Geréd Margit, 1919 – kat. (20 éves koráig a szomszédos Csíkszentmiklóson – Fel-Csík – lakott)

Bot: Botháza, Mezőség

1. Nagy Sándor, 1934
2. Nagy Sándorné K. Ilona, 1936

Bu: Bunyaszekszárd (1870-től 1980-ig létező falu a Bánságban)

1. Ihász János, 1923 – ref., gazda (jelenleg Igazfalván él)
2. Ihász Teréz, 1923 – ref, gazdasszony

Bú: Barcaújfalu, Barcaság

1. Soós Anna, 1932 – evangélikus

- Cé: Krasznacégény, Szatmár  
1. Szaniszló Ilona, 1903 – ref.
- Dá: Dálnok, Háromszék  
1. Márton Éva, 1913 – ref., volt cseléd
- De: Székelyderzs, Udvarhelyszék  
1. Bartha Bálint, 1926 – unit., egyházi hivatalnok
- Fr: Felsőróna, Máramaros  
1. Fetko Pável, 1952 – gazda (ukrán)  
2. Poljácuk Juljana, 1959 – (ukrán)  
3. Poljácuk Nyikolaj, 1928 – ortodox, gazda (ukrán)  
4. Szenderszki János, 1938 – gazda
- Ho: Hodgya, Udvarhelyszék  
1. Baczó Béla, 1907
- Ig: Igazfalva, Bánság  
1. Pappné Sándor Ilona, 1940 – ref., tanárnő
- Kol: Koltó, Bányavidék  
1. Balázsfy Béla, 1915 – (erzsébetbányai születésű)  
2. Téglás Irén, 1938
- Kor: Korond, Sóvidék  
1. Molnos András, 1933 – Jehova tanúja, toplász  
2. Molnos Julianna, 1945
- Kö: Sepsikőröspatak, Háromszék  
1. Demeter József, 1901 – pásztor  
2. Pakulár Berta, 1939 – (cigány)  
3. Szántó József, 1905
- La: Magyarlapád, Alsó-Fehér  
1. Gergely István, 1951 – ref, tanár  
2. Sipos Árpád, 1935 – ref., gazda  
3. Sipos Margit, 1943 – ref.
- Na: Szilágynagyfalu  
1. Boldizsár György, 1950 – (cigány)  
2. Csengettyűs László („Sanyi”), 1926 – (cigány)  
3. Csengettyűs Teréz („Sanyiné, Ilka”), 1927 – (cigány)  
4. Major Eszter, 1936 – ref, tanítónő  
5. Varga Julianna („Boldizsárné”), 1932 – cigány származású
- Né: Négyfalu, Barcaság  
1. Hochbauer Ferencné Gáspár Sára, 1922  
2. Köpe Ilona, 1931

## Ót: Ótelek, Bánság

1. Keresztes István, 1922 – kat., gazda
2. Keresztesné Stoian Margit, 1924 – kat., volt szobalány
3. Talpai Magdolna, 1949 – kat., titkárnő
4. Talpai Teréz, 1919 – kat.
5. Szakái Rozália, 1917 – kat.

## Pa: Parajd, Sóvidék

1. Fülöp Margit, 1951
2. Fülöp Mihály, 1948 – ref., állategészségügyi (vadász)

## Po: Aranyospolyán, Aranysszék

1. Zsigmond Ibolya, 1939 – ref.

## Si: Siménfalva, Nyikó mente (Udvarhelyszék)

1. Gál Miklósné Kibédi Julianna, 1910 – gazdasszony
2. Kibédi József, 1908 – gazda, szabó
3. Marosi Imre, 1909 – gazda, ács

## Sz: Gyergyószárhegy, Gyergyó

1. Gurzó Ferencné Köllő Margit, 1922

## Szi: Nyárádszentimre, Nyárád mente

1. Benedekfi Rózsa, 1931 – ref., földm.
2. Pálfi Károly, 1919 – ref., földm. (grófi család utóda)

## Szm: Csíkszentmárton (itteni adatközlőim a község csekefalvi részén laknak) AI-Csík

1. Bajkó István, 1946
2. Bajkó Katalin, 1955
3. Balla József, 1922 – kat., gazda
4. Nagy Mátyás, 1914 – kat., gazda és ezermester
5. Szőcs Dénes, 1912 – kat., gazda (55 éve jött ide Kászonújfaluból)
6. Száva Antal, 1928 – kat., tanár
7. Nagy Mátyásné Imre Irén, 1919 – kat.

## Szo: Magyarszovát, Mezőség

1. Kis Márton, 1908 – unit., földműves
2. Maneszes Bulgér Róza, 1903 – ref., földm.
3. Csete Gergelyné Bíró Erzsébet, 1908 – unit., földm.
4. Bodor Erzsébet, 1941 – unit., földm.
5. Székely András, 1929 – unit., juhász
6. Székely Anna, 1928 – unit., földm.
7. Asztalos Mártonná Kiss Erzsébet, 1917 – ref., földm.
8. Tóth Éva, 1965 – ref., akkor még tanuló
9. Maneszes Sára, 1931 – ref., földm.
10. Marton Anna, 1931 – földm.
11. Crişan Maria, 1920 – ortodox, földm.
12. Bodor Árpád, 1969
13. Márton György, 1965

## Szp: Homoródszentpál, Homoród mente

1. Gábos Domokos, 1924 – ref., juhász és gazda
2. Geréd András, 1910 – ref., gazda
3. Geréd Júlia, 1912 – ref. (homoródalmási születésű)
4. Néma Géza, 1960 – (cigány)

Te: Telekfalva, Udvarhelyszék

1. Orbán Berta, 1909 – ref.

Új: Kászónújfalu, Kászonszék

1. Barta László, 1933 – kat., gazda
2. Bartha Bernadett 1971 – tanár

Va: Magyarvalkó, Kalotaszeg

1. Kovács István, 1950 – ref. (mérnök, jelenleg Sepsiszentgyörgyön él)
2. Kovács Márton, 1920 – ref., gazda
3. Kovács Mártonné Lőrincz Erzsébet, 1927 – ref.

Vá: Várfalva, Aranyosszék

1. Fodor András, 1947 – unit., erdész
2. Fodor Miklós, 1920 – unit., gazda

Ve: Verespatak, Mócvidék

1. Aida Viorica, 1941 – ortodox
2. Almășan Doru, 1960 – ortodox, bányász
3. Falics László, 1930
4. Zlaczkiné Lőrincz Anna, 1907 – unit.

Vé: Végvár, Bánság

1. id. Czudar István, 1923 – volt kanász és csordásbojtár
2. Forrainé Czudar Julianna, 1923
3. Korsós Péter, 1903
4. Korsós Sára, 1940
5. Tamásy Mária, 1928

Vi: Magyarvista, Kalotaszeg

1. Szallós István, 1936

Ze: Zeteváralja, Udvarhelyszék

1. Jakab Mihály, 1932 – kat., gazda
2. Petra Teréz, 1954
3. Sánduly Anna, 1911 – kat.
4. Sánduly Lajos, 1955

**The Sun in the Folklore of Hungarians in Romania.** The author presents a chapter from an ambitious investigation including almost all the Hungarian population in Romania: the different concepts about the Sun. Among these one can find the traces of the most ancient sun-myths, suppositions going back to the Christian belief, observations based on centuries of experiences (for example the forecasting of the weather), and last but not least knowledge acquired in school or other forms of popular education. This rich sample of notions shows smaller or bigger alterations according to gender, age, occupation, (the author mentions excellent informants between shepherds) and obviously according to religious belief (both the ancient and the new suppositions being more frequent with the Catholics). Referring to his further researches the author states that the treasure of beliefs connected to the Moon is much more abundant, vivid and varied than those connected to the Sun. In the referential chapter the author presents a sample from the concise, striking popular formulas about knowledge and suppositions connected to the Sun, and illustrating the dimensions of his research he attaches the list of the informants.